

Приложни изследвания
Applied Research

УМЕНИЯ ЗА РАЗПОЗНАВАНЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА СЪС И БЕЗ СЕТИВНА ОПОРА В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА ВТОРОКЛАСНИЦИ

Лиляна Расокова
48. ОУ „Йосиф Ковачев“ – София

Резюме. Природата е заложила у всяко дете способността да търси, да фантазира, да изгражда в съзнание. По традиция училището, а още повече обучението по български език в началните класове, носи най-голямата отговорност за овладяване на езиковата и речевата култура.

Чрез езика човек дава израз на своите мисли и преживявания, на най-светли мечти и възвишени идеали. Вроденият дар на речта трябва непрекъснато да се усъвършенства. Това предполага ученикът да усвоява книжовната форма на езика заедно с другите форми на комуникации, които той вече използва.

Дейностите трябва да се водят така, че изграждането им да бъде върху единна емоционална мотивационна основа, тъй като ангажирането на възприятията и чувствата дава желаното знание, а ангажирането на всички сетивни органи – постигането на поставените цели. Пълноценното реализиране на целите и задачите на обучението не би било възможно без богат илюстративен материал. Учениците да могат да оцветяват и четат. Стимулират се техните творчески заложби. Да се осъществяват интегративни връзки с всички учебни предмети.

Илюстративният материал улеснява преподаването и усвояването на знанията от малките ученици чрез включването им в разнообразни по своя характер самостоятелни творчески задачи. Децата са активен участник в процесите, разгръщат своя интелектуален потенциал, инициативност, учат се да работят в сътрудничество, като се съобразяват с мнението и гледните точки на другите, но умеят да отстояват собствената си позиция.

Keywords: training, Bulgarian language, sensory mainstay, illustration

Настоящата статия показва ползите от диагностично изследване за подобряване на резултатите от обучението по български език.

През последните години овладяването на комуникативни умения за успешно устно или писмено изразяване се разглежда в по-обща перспектива на цялостно познавателно развитие, като се имат предвид действителността

и постоянните промени, настъпващи във взаимовръзката на детето с околния свят. Защи́тава се идеята за „функционална педагогика“, за осъществяване на естествен път за овладяване на комуникативни умения чрез използване на техники на обучение, които разкриват значението на изразяването, на общуването в близки до житейския опит на учениците ситуации, за да се разберат и реализират разнообразните функции на речевите продукти при говоренето и писането. Овладяването на езика се възприема като придобиване на езикови навици и то може да се мотивира единствено от необходимостта да се общува чрез езика (Вълкова, 1996).

Наред с овладяването на езикови знания и умения е необходимо те да се прилагат при решаване на езикови задачи, като приоритети в обучението по български език се извеждат комплекс от умения, без които не може да се постигне качествено създаване на текстове в устна или писмена форма. Обръща се специално внимание на работата с речниковото значение на думите и смисловата завършеност на изреченията.

Особено значение има приобщаването на учениците към образно-емоционалните възможности на словото чрез целенасоченото му свързване с различни представи, които то поражда: зрителни, слухови, осезаеми, във връзка с нюанси на човешки преживявания, поведенчески реакции в конкретни ситуации. Само по този начин могат да се водят учениците към овладяване на езикови възможности за назоваване на действия, състояния, цветове и форми, качества и предмети, свързани със съдържанието на това, което изучават (Вълкова, 2005).

При учениците от началния етап на обучение преобладава неустойчиво внимание и еднообразието на дейността довежда до умора. Тази психологическа особеност на децата изисква честа смяна на вида дейност. Това сполучливо може да става, когато учителят включва по време на урока сетивна опора. Доказано е, че задачите със *занимателен и игров характер, прилагани в урока по български език, развиват подвижност и гъвкавост на мисленето, съсредоточеност и внимание* (Петрова, 2005).

Лингвистичната информация за частите на речта заема значително място в учебното съдържание за началния етап на образование по отношение на знанията за елементите на другите дялове на езика. Във втори клас учениците се запознават със *съществително име и прилагателно име* и с граматическите им категории *род и число*, с *глагол* и с граматическата категория *число на глагола*.

Знанията за частите на речта се овладяват от учениците в начална училищна възраст в достъпна за тях форма. Запознаването на децата с абстрактната езикова информация се реализира на емпирично равнище чрез познавателни задачи, съчетани с игрови похвати и форми, със сетивни опори в процеса на обучение (Иванова, 2007).

Изследването има за цел да се диагностицират уменията за разпознаване на прилагателни имена със и без използването на сетивна опора и това стана в процеса на обучението по български език, реализиран при използване или неизползване на сетивни опори, когато се овладяват знания и умения за прилагателното име във втори клас.

За основен изследователски метод е използвано тестирането, което се осъществява чрез специално разработен инструментариум, съдържащ 2 индивидуални карти.

Целта на Индивидуална карта 1 е да се изследва разпознаването на прилагателните имена в обучението по български език от учениците във втори клас без използването на сетивна опора.

Картата съдържа 10 задачи. Включени са задачи за алгоритъма на прилагателното име – какво назовава (1. задача) и с кои въпроси се открива (2. задача); за разпознаването му като част на речта в текст (3. задача) и признаците, които назовава (4. задача); задачи за разпознаване на рода (5. задача) и числото на прилагателното име (6. задача); за разпознаване на рода и числото на съгласувано прилагателно и съществително име (7. задача); задача за разпознаване на повече от едно прилагателни, поясняващи съществително име (словосъчетание с повече от едно прилагателно име, 8. задача); задача за разпознаване и съотнасяне на словосъчетания спрямо признака, качеството или свойството, което назовава (9. задача); групиране на прилагателни имена по общ признак след разпознаване в текст (10. задача).

Целта на Индивидуална карта 2 е да се изследва разпознаването на прилагателните имена от учениците с ползването на сетивна опора.

Картата съдържа 10 задачи – 1. задача е за оцветяване на скрита картина и да се опише тя; да се разпознаят думите, с които се описва, като части на речта (2. задача); задача за алгоритъма за прилагателното име (3. задача); за разпознаване на прилагателни имена и съотнасянето им към съответна картина (4. задача); задача за откриване на разлики в дадена картина и записването им с прилагателни имена (5. задача); за назоваване на признаци на дадени животни, позовавайки се на картина и знания за тях (6. задача); свързване на картина със словосъчетание и с въпроса, който помага (7. задача); разпознаване на рода и числото на прилагателното име с помощта на картина (8. задача); решаване на кръстословица, като се разпознават прилагателни имена с противоположно значение (9. задача); откриване на прилагателни в художествен текст и оцветяване на базата на тях (10. задача).

Начинът за обработката и оценката на резултатите е точков, на базата на дадени верни и неверни отговори по критерии – умения за разпознаване на прилагателното име.

При Индивидуална карта 1 (работа без опора) максималният брой точки е 28. При задачите с избираем отговор за верен се присъжда 1 точка, за неверен – 0 точки. При задачите със свободен отговор точките могат да бъдат от 5 до 8.

При Индивидуална карта 2 (с наличието на опора) максималният брой точки е 44. При задачи с избираем верен отговор се получава 1 точка, неверен – 0 точки. При задачите със свободен отговор могат да се получат от 3 до 9 точки.

Обучението по български език се възприема като средство за овладяване на езиковите знания и разбирането на мястото на езиковите единици в системата и структурата на езика. Тази задача не може да се омаловажава. Тя е формулирана и в учебната програма – целта на обучението по български език е овладяване и задълбочаване на знанията за строежа на езиковите и речевите единици, за някои правописни, правоговорни, пунктуационни и граматически норми.

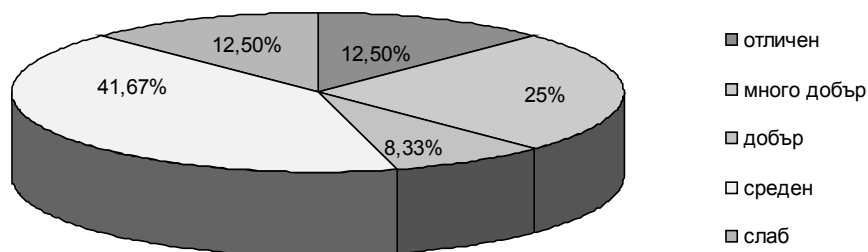
След провеждане на изследователския инструментариум, при който второкласниците попълниха своите индивидуални карти, следва те да се проверят, оценят, а получените резултати да се анализират и обобщят.

Първата стъпка е посветена на уменията на учениците от втори клас да разпознават прилагателни имена без и със опора.

За основа се вземат получените резултати и чрез използване на математико-статистически процедури за групиране на данните се прави скала с нормативни граници за степените, в които попадат резултатите на учениците.

Таблица 1. Нормативни граници за словесна оценка на резултатите от Индивидуална карта 1 „Умения за разпознаване на прилагателни имена без сетивна опора“

№ на интервала	Граници на интервалите	f – абсолютна честота (брой от дадени оценки)	F – относителна честота $F = (f : n) \cdot 100\%$
1 – слаб	15–17	3	12,5%
2 – среден	18–20	10	41,67%
3 – добър	21–23	2	8,33%
4 – мн.добър	24–26	6	25%
5 – отличен	27–28	3	12,5%

Диаграма 1. Резултати на учениците от II клас от 48. ОУ „Й. Ковачев“ от Индивидуална карта 1 „Умения за разпознаване на прилагателните имена без сетивна опора“

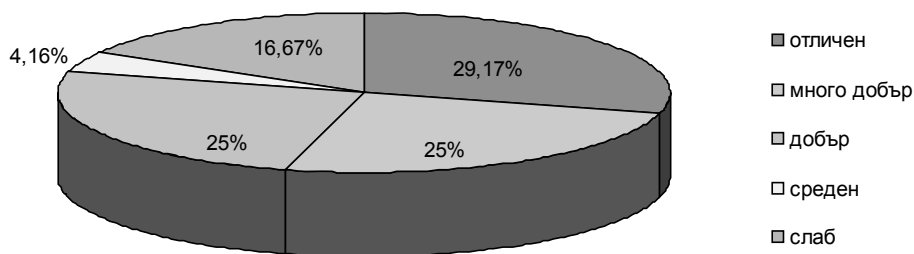
Анализът на обобщените резултати от Индивидуална карта 1 „Умения за разпознаване на прилагателни имена без сетивна опора“ показва, че когато разпознават прилагателни имена без сетивна опора, процентът на учениците в най-ниската и най-високата степен на овладяване на уменията е еднакъв (12,5%). Тревога буди резултатът на голям брой ученици (41,67%) в степента „среден“, които са по-скоро „слаби“, отколкото „добри“. Те не попадат в групата на слабите резултати, но и не постигат нормата на добрите резултати. Значителен е броят на второкласниците, които попадат в групата на постигнали резултат „много добър“ (25%).

Бихме могли да обобщим, че когато разпознават прилагателните имена без сетивна опора, второкласниците трудно постигат максималните за възможностите си резултати.

След математико-статистически процедури за групиране на данните, както по-горе бе упоменато, отново се прави скала на степените, в които се разпределят резултатите при работа с опора.

Таблица 2. Нормативни граници за словесна оценка на резултатите от Индивидуална карта 2 „Умения за разпознаване на прилагателни имена със сетивна опора“

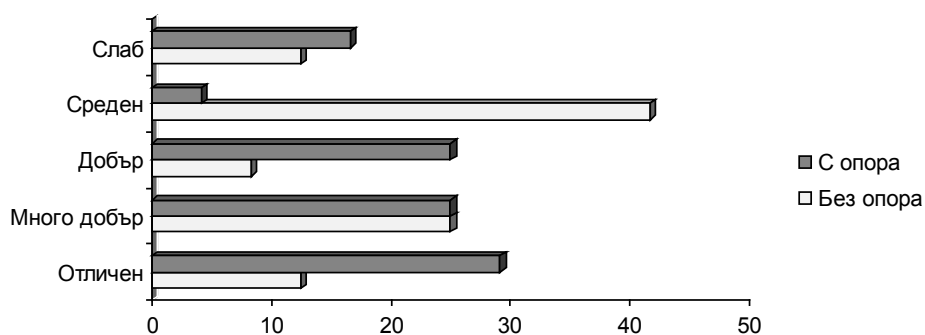
№ на интервала	Граници на интервалите	f – абсолютна честота (брой от дадени оценки)	F – относителна честота F= (f: n). 100%
1 – слаб	31–33	4	16,67%
2 – среден	34–36	1	4,16%
3 – добър	37–39	6	25%
4 – мн.добър	40–42	6	25%
5 – отличен	43–44	7	29,17%

Диаграма 2. Резултати от Индивидуални карти 1 и 2 „Умения за разпознаване на прилагателни имена без и с опора“

Като се обобщят и анализират данните от попълването на Индивидуална карта 2 „Умения за разпознаване на прилагателни имена със сетивна опора“, се вижда, че когато разпознават прилагателни имена със сетивна опора, процентът на учениците в най-ниската степен се запазва около процента в най-ниската степен при работа без опора (16,67%). Рязка промяна се наблюдава в степента „среден“. Тук процентът на учениците е едва 4,16%. Трите най-високи степени „отличен“, „много добър“ и „добър“ притежават и най-високите процентни стойности – съответно 29,17%, 25% и 25%.

Това показва, че ползването на сетивна опора помага на учениците да преминат в по-високите степени и те постигат по-добри резултати.

Диаграма 3. Резултати от Индивидуални карти 1 и 2 „Умения за разпознаване на прилагателни имена без и с опора“

Сравнителният анализ на данните ни показва, че обобщените резултати на учениците от двете изследвания се разпределят по всички степени на скалата на словесната оценка.

Прави впечатление, че когато се изследват умения за разпознаване на прилагателни имена с помощта на сетивна опора, резултатите рязко се подобряват. В степенята „отличен“ попадат 29,17% от децата, докато при разпознаване на прилагателните имена без сетивна опора те са само 12,5%.

Подобна промяна в полза на използването на сетивна опора за разпознаване на прилагателни имена има и в степенята на добрите резултати (8,33% – без опора, на 25% – с опора). Добър знак е, че се запазват много добрите резултати – 25%. Това показва, че постигнатите високи резултати не се влияят от използването на опора.

Направеният извод, че използването на сетивна опора влияе върху групата на второкласниците, получили по-слаби резултати, се потвърждава и от процентите на групата, която попада в степенята „среден“ – 41,67% от учениците, а когато работят със сетивна опора, те са само 4,16%. Изследването категорично потвърждава тенденцията за подобряване на резултатите по отношение на уменията за разпознаване на прилагателни имена, че второкласниците трябва да използват илюстративен материал като сетивна опора.

Уменията на второкласниците за разпознаване на прилагателни имена са значително по-добри, когато се използва сетивна опора. Нарастват резултатите в степените „отлични“ постижения и намаляват слабите резултати.

Прави впечатление групирането на учениците при работа със сетивна опора в степените „добър“, „много добър“ и „отличен“, докато при работа без сетивна опора голям процент от тях попадат в групата на слабите и средните резултати.

Обучението по български език в началната степен има основополагащо значение за формирането и развитието на детската личност, особено що се отнася до познавателните умения. Чрез него учениците овладяват система от умствени и практически действия, изграждат се нови „модели“ на социално, интелектуално и нравствено реагиране.

Изучаването на езика трябва да се вписва във всеки миг в изживяното от детето, да е свързано с нуждите му за общуване и да отговаря на неговите интереси. Пораждането на личния интерес у децата към изпълнението на определена роля в общуването чрез създаването на конкретен текст подпомага реализирането на речевата дейност като естествен процес на общуване. В реалния живот всяко дете и всеки човек създават речеви съобщения като израз на потребността от речево общуване в конкретна комуникативна ситуация. Мотивацията подчертава и стимулира индивидуално-личностното и комуникативно-експресивното в речевото общуване, организирано с учебна цел.

Приложение 1

ИНДИВИДУАЛНА КАРТА 1

Име:..... Клас:.....

1. Прилагателно име – това са думи, които назовават:

- а) признаци
- б) действия
- в) предмети

2. За да се открият прилагателните имена, към съществителните се добавят въпросите:

- а) Защо? Какво? Кой? Какви?
- б) Каква? Кого? Какви? Каква?
- в) Какъв? Каква? Какво? Какви?

3. Подчертайте думите, които ви помагат да разберете какъв е Сънчо. Каква част на речта са те?

Сънчо

Има на света едно малко момченце Сънчо. Шапката и пантофите му са извезани със златен конец. Дрехата му е от синьо кадифе, а гласът му звучи като сребърно гласче. И запее ли Сънчо, добрите зайчета в гората заспиват. Заспиват децата под меката завивка.

Използваните думи са.....

4. Какъв признак назовават прилагателните имена, които правят описанието точно и ясно?

Катерицата има сива по коремчето и кафява по гърба козина. Очите ѝ са черни, като мъниста. С белите зъби чупи орехи, лешници, шишарки.

- а) височина
- б) цвят
- в) форма

5. В кой ред всички прилагателни имена са в множествено число?

- а) важни, смели, храбри;
- б) почернели, оловни, силна;
- в) пресни, вкусни, черно.

6. На кой ред няма прилагателни имена в мъжки род?

- а) остър, горещ, търсен;
- б) боров, пълен, хълмиста;
- в) синя, слабо, млада.

7. На кой ред словосъчетанието е от м.р. мн.ч.?

- а) високи дървета;
- б) големи слонове;
- в) умни слоници.

8. Прочетете текста. Открийте прилагателните имена. Колко са?

В едно село живели брат и сестра. Момичето било с големи черни очи и гъста къдрава коса. Момчето имало сини очи и руса коса.

а) 4

б) 6

в) 5

9. Свържете прилагателното име с признака, качеството или свойството, което назовава.

високо дърво

вкус

бяла коса

черна коса

цвят

горчив сироп

ниско дърво

височина

глупав човек

умен човек

качества на човек

сладък сироп

10. Групирайте прилагателните имена от изреченията по признака, който назовават.

Слонът е голям, а мишката малка.

Заекът е бърз, а костенурката е бавна.

Краставиците и чушките са зелени.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

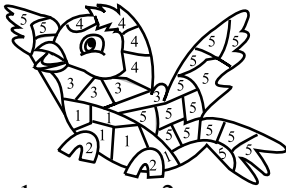
Брой точки.....

Приложение 2

ИНДИВИДУАЛНА КАРТА 2

Име:..... Клас.....

1. Оцветете според легендата. Опишете каква картина получихте.

1. жълто, 2. червено, 3. синьо, 4. златно (оранжево), 5. сиво

2. За да опишете получената картина, използвайте:

- а) прилагателни имена;
- б) глаголи;
- в) съществителни имена.

3. Прилагателните имена са думи, които:

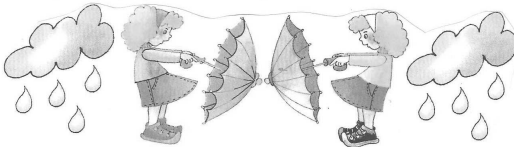
- а) назовават и означават предмети;
- б) назовават признаците на предметите;
- в) назовават действията на предметите.

4. Запишете съществителното име и го опишете с по две прилагателни имена, като си помагате с предложените. Оцветете според тях.

червен, кръгъл, сиво, нов, малко, вълнен

5. Запишете петте разлики. Запишете ги с прилагателни имена.

6. Назовете признаци, качества на двете животни.

мечка кафява

.....
.....
.....

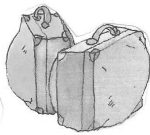
таралеж бодлив

.....
.....
.....

7. Прочетете думите. Свържете картините с подходящия израз. Кой въпроси помогнаха?

весел човек

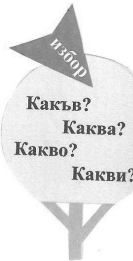
високо дърво

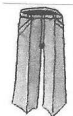
бяла блуза

тежки куфари

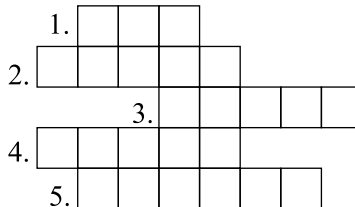
8. Разгледайте нарисуваните предмети. Напишете съществителните имена, към които можете да добавите прилагателното **черен**.

Прилагателните имена се променят по.....

9. Решете кръстословицата, като напишете прилагателни имена, противоположни по значение на прилагателните имена, написани в колонките.

1. остър
2. сладък
3. нов
4. нисък
5. ляв

В оцветените квадратчета се получава дума, която назовава парите в една далечна страна. Тя е

10. Прочетете изречението. Какви цветове ще използвате, за да нарисувате бука, трепетликите, липите? Оцветете боичките. Какви са тези думи? Оцветете и чувала, в който се намират.

Букът жълтееше,
огненочервени
горяха трепетликите,
ярко светеха
лимоненожълтите липи.

Ем. Станев

Брой точки.....

ЛИТЕРАТУРА

- Вълкова, Ст. (2005). *Ролята на вътрешнопредметните връзки за овладяване на комуникативни умения в I–IV клас. Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс*. София: Булвест 2000.
- Вълкова, Ст. (1996). *Формиране на комуникативноречеви умения в началното училище*. София: Тилиа.
- Иванова, Н. (2007). *Съвременното обучение по български език и литература в началния етап на образованието*. София: Образование.
- Петрова, М. (2005). *Езиково обучение и нравствено възпитание на учениците от I–IV клас. Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс*. София: Булвест 2000.

ABILITIES OF IDENTIFICATION ON THE ADJECTIVES WITH AND WITHOUT A SENSORY MAINSTAY IN THE BULGARIAN LANGUAGE TRAINING ON SECOND-GRADERS

Abstract. The Nature has given each child the ability to search, imagine, build in consciousness. Traditionally, the school and more the training of Bulgarian language in elementary grades, has the biggest responsibility for the acquire of the culture of a language and speech.

Through the language, a man expresses his thoughts and experiences of the bright dreams and lofty ideals. The natural gift of speech has to be continuously improved. This supposes the student to acquire the literary form of language along with other forms of communication, which he already uses.

Activities must be conducted so that their development to be on a single emotional motivational basis, since engaging the perceptions and the feelings gives the desired knowledge and engaging of all sensory organs - the achievement of the indicated objectives. Full realization of the goals and the objectives of the training would not have been possible without the extensive illustrative material. Students can read and colour. In this way, stimulate their creativity. To implement the integrative links with all subjects at school

The illustrations facilitate the teaching and learning of young students by involving them in different independent creative tasks. Children are the active participants in the process. They develop their intellectual potential, initiative. They learn to work together, taking into account the opinions and viewpoints of others, but are able to defend their own position.

Lilyana Rasokova

✉ 48th Secondary School „Yosif Kovachev“
21, Klokotnica Str.
Sofia, Bulgaria
e-mail: albalii@abv.bg